

ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΔΙΚΗΣ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΗ

ΒΑΣ. ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ

Η δίκη του Σωκράτη έγινε το Φεβρουάριο με Μάρτιο του 399 π.Χ. και η καταδίκη του ένα μήνα αργότερα, το Μάρτιο ή στις αρχές Απριλίου. Εδώ θα εξετάσουμε τα αίτια της δίκης και της καταδίκης του μεγάλου αυτού φιλοσόφου της αρχαιότητας συμβάλλοντας έτσι σε διασάφηση αποριών που εγείρονται μέσα στην τάξη κατά τη διδασκαλία των συναφών πλατωνικών κειμένων. Τα αίτια της καταδίκης ήταν, κατά τη γνώμη μας, τα εξής:

1. Ο σπουδαιότερος λόγος ήταν πολιτικός και ιδεολογικός και οφείλεται στον πολιτικό φανατισμό των Αθηναίων ύστερα από την επανάσταση του Θρασύβουλου στα 403 π.Χ. και την παλινόρθωση της δημοκρατίας. Εδώ ίσως θα πρέπει να θυμίσουμε ότι πολιτικά κυρίως ήταν και τα αίτια της δίκης και της καταδίκης και ενός άλλου μεγάλου Δασκάλου της αλήθειας και της σωτηρίας του ανθρώπου, του Ιησού Χριστού, που με τη σωτήρια διδασκαλία του ήρθε σε σύγκρουση με το θρησκευτικό κατεστημένο του εβραϊκού εθνισμού και το «νόμο και την τάξη», που απολάμβαναν οι Εβραίοι μέσα στο ρωμαϊκό κράτος και που κινδύνευσαν τώρα να χάσουν την αυτονομία που τους παραχωρήθηκε από τους Ρωμαίους (Γ. Γεμενάκη, «τα πολιτικά ελατήρια μιας απόφασης», Βήμα 13-14/4/1985).

Ας δούμε αναλυτικότερα τα πολιτικά αίτια: α) Ύστερα από το 404 π.Χ. οι Αθηναίοι ένιωσαν μια απογοήτευση για τη μεγάλη ήττα τους και μια πικρία για την κατάλυση της δημοκρατίας τους από τους 30 τυράννους κι έτσι δημιουργήθηκε μια έντονη αντίδραση εναντίον της ολιγαρχίας. Γι' αυτό ύστερα από την παλινόρθωση της δημοκρατίας θέλουν να αντικαταστήσουν το πατριό πολίτευμα, την παλιά παράδοσή τους και στρέφονται σταθερά στις καθιερωμένες αξίες και τους καθιερωμένους ηθικούς θεσμούς. Τότε λοιπόν θυμήθηκαν και το Σωκράτη και στράφηκαν εναντίον του για τους εξής λόγους: Θυμήθηκαν τις επικρίσεις του εναντίον του δημοκρατικού θεσμού της εκλογής των αρχόντων με κλήρο. Όπως είναι γνωστό, ο Σωκράτης έκανε έλεγχο των τρωτών της αθηναϊκής δημοκρατίας και κατέκρινε τα σφάλματα των ηγετών της. Ήθελε μια εξουσία ανεξάρτητη και ακέραη, που να μην υποκύπτει στις αυθαιρεσίες και τις επιθυμίες του όχλου. Επιθυμούσε την εξυγίανση των θεσμών της δημοκρατίας, ώστε να μην περιέρχεται η εξουσία στους διεφθαρμένους και στους ανίκανους, δηλαδή στους ανάξιους, αλλά στους αγαθούς και στους ικανούς, δηλαδή στους άξιους. Δυστυχώς όμως τις ιδέες του αυτές τις παρεξήγησαν και νόμισαν ότι κλονίζουν το δημοκρατικό καθεστώς.

Ήταν με δύο λόγια ένας ριζοσπαστικός μεταρρυθμιστής, που υψώνει την ατομική του συνείδηση απέναντι στους καθιερωμένους θεσμούς και τις καθιερωμένες αξίες και διακηρύσσει ότι το άτομο με την προσωπική του προσπάθεια πρέπει να γίνει ικανό να ξεχωρίζει τί είναι το αγαθό και τί είναι το κακό. Έτσι με την παρεμβολή του υποκειμενικού στοιχείου της προσωπικής συνείδησης χτυπά τους καθιερωμένους θεσμούς, μα ο σκοπός του δεν είναι να τους καταργήσει, παρά να τους ανεβάσει σ' ένα ανώτερο επίπεδο. Αυτό όμως σήμαινε μια πνευματική επανάσταση

εναντίον των καθιερωμένων πολιτικών αντιλήψεων και της πατροπαράδοτης ηθικής. Γι' αυτό και τον θεώρησαν ως εκπρόσωπο εκείνων οι οποίοι θέλουν να καταλύσουν την παλιά παράδοση και να εμπνεύσουν ανησυχία και αβεβαιότητα. Οι Αθηναίοι δεν είχαν συνειδητοποιήσει την ηθική κάμψη, την κάποια αποσύνθεση, τις ατομοκρατικές τάσεις, τον κλονισμό της δημοκρατίας και ίσως ακόμη να είχαν συμβιβαστεί κιόλας με την καινούρια κατάσταση, ενώ ο Σωκράτης παρέμενε ασυμβίβαστος. Γι' αυτό και συγκρούστηκε μαζί τους με τον έλεγχο, που τους έκανε συνεχώς, και με την αποκάλυψη τις αλήθειας. Οι αλήθειες δύσκολα γίνονται αποδεκτές στον ευρύτερο κοινωνικό και πολιτικό χώρο και συνήθως αξιώνουν μεγάλο τίμημα από τους πρωτεργάτες του.

Στη δίκη του συγκρούστηκε το προοδευτικό πνεύμα με το συντηρητικό καί, όπως συμβαίνει συχνά, νικήθηκε το πρώτο, γιατί είχε τους λιγότερους οπαδούς. Η καταδίκη του αποτελεί ένα από τα άστοχα μέτρα, με τα οποία η πολιτική παλινόρθωση και μεταβολή αποδεικνύει συχνά τη στενοκεφαλιά της και το φανατισμό της. Η δίωξη του οφείλεται, όπως και άλλων ονομαστών αντρών της Αθήνας, σε μικροψυχία και θρασύτητα. Το δημοκρατικό πολίτευμα της Αθήνας ήταν ένα πολύ λεπτό πολίτευμα, που στηριζόταν στην ηθικότητα, την ευσυνειδησία και την πολιτική ωριμότητα των φορέων του. Γι' αυτό και, όταν χάθηκαν πια τα ηθικά έρματα, το πολίτευμα μεταβλήθηκε σε οχλοκρατική φατριοκρατία. Εδώ πρέπει να προσθέσουμε ότι ο βαθύς αυτός στοχαστής δεν κατάλαβε ότι αιτία της παρακμής της πατρίδας του δεν ήταν οι δημοκρατικοί της θεσμοί αλλά η εκμετάλλευση των θεσμών αυτών από τους επιτήδειους δημαγωγούς και συμφεροντολόγους, που κυριαρχούν εύκολα σε περιόδους πολιτικής ανωμαλίας και πολέμου, θερμού ή ψυχρού.

β) Μέσα στο φανατισμό τους οι Αθηναίοι θυμήθηκαν τότε και το φιλολακωνισμό του και το θαυμασμό του προς το σπαρτιατικό πολίτευμα, που οφειλόταν στο δάσκαλό του τον Αρχέλαο και στη γνωριμία του με τους φιλολάκωνες Κίμωνα, Χαρμίδα, Χαρικλή, Κριτία (τύραννο), Αλκιβιάδη και Ξενοφώντα. Γεγονός όμως είναι ότι σίγουρα η Σπάρτη δε θα ανεχόταν ένα τέτοιο κριτικό πνεύμα και θα εφάρμοζε εναντίον του το νόμο της ξενηλασίας. Εξάλλου λίγο πριν από το θάνατό του μερικοί φιλολάκωνες εξεδήλωσαν την αποστροφή τους προς τη δημοκρατία και τη συμπάθειά τους προς τους τριάντα τυράννους και έγραψαν και την εξής επαινετική επιγραφή πάνω στον τάφο του τυράννου Κριτία: «Μνήμα τόδ' ἔστ' ἀνδρῶν ἀγαθῶν, οἱ τόν κατάρατον δῆμον Ἀθηναίων ὀλίγον χρόνον ὕβριος ἔσχον». Κι όμως αυτός όχι μόνο αποδοκίμασε την πολιτική τους, αλλά αρνήθηκε και κάθε συνεργασία μαζί τους. Έτσι, όταν οι τύραννοι, για να τον ενοχοποιήσουν και να τον προσδέσουν στο άρμα τους, του έδωσαν εντολή μαζί με άλλους τέσσερεις να τους φέρουν και να τους παραδώσουν το Λέοντα το Σαλαμίνιο, για να τον εξοντώσουν, αυτός αρνήθηκε και, αντί μαζί με τους άλλους τέσσερεις να εκτελέσει την εντολή τους, κατευθύνθηκε, αδιαφορώντας για την εντολή, στο σπίτι του. Τότε ο Κριτίας, για να του φιμώσει την ελευθερόστομη κριτική του, εφάρμοσε και εναντίον του το νόμο για τους σοφιστές και του απαγόρευσε να συνεχίσει τη διδασκαλία του, αλλά κι εδώ αυτός φυσικά αρνήθηκε να υπακούσει στην εντολή του.

γ) Ύστερα από τον Πελοποννησιακό πόλεμο η Αθήνα είχε ξεπέσει πολύ και πολ-

λοί πίστευαν ότι τα ατυχήματά της οφείλονταν στην παρεξηγημένη νεοτεριστική διδασκαλία και τις προοδευτικές ιδέες των σοφιστών, μεταξύ των οποίων κατέτασαν και το Σωκράτη και τον θεωρούσαν ένοχο για τον ξεπεσμό της αθηναϊκής πολιτείας. Κάποιος έπρεπε να πληρώσει γι' αυτόν και αυτός βρέθηκε στο πρόσωπο του Σωκράτη. Έτσι ο Σωκράτης έγινε το εξιλαστήριο θύμα και τιμωρήθηκε για αδικήματα, που δεν έφταιγε και δεν έκαμε. Υπήρξε δηλαδή ένα θύμα της πολιτικής και ηθικής διαφθοράς της εποχής του.

2. Στην καταδίκη του πολύ συνετέλεσε και το δεύτερο σκέλος της κατηγορίας του, ότι τάχα διαφθείρει τους νέους, που την υποστήριξε κυρίως ο Άνυτος, ο οποίος υπήρξε και ο κύριος ηθικός αυτουργός της καταδίκης του. Αυτός τον κατηγορήσε: α) ότι με τη διδασκαλία του κλονίζει την πατρική διδασκαλία διδάσκοντάς τους ότι με τη μόρφωση θα γίνουν σοφότεροι από τους πατέρες τους, β) ότι τους κάνει να απέχουν από κάθε ωφέλιμη εργασία, γ) ότι τους κάνει να περιορίζουν τα ενδιαφέροντά τους για πολιτική δράση και δ) ότι παρερμηνεύει τους καλύτερους ποιητές και τους διδάσκει πράγματα πονηρά και ανήθικα. Γι' αυτό και θεωρήθηκε υπεύθυνος για την εγκληματική διαγωγή μερικών κακών μαθητών του, όπως του Θηραμένη, του Χαρμίδα και άλλων και ιδιαίτερα για τη διαγωγή του Αλκιβιάδη και του Κριτία, που και ο ίδιος μάλιστα τους είχε ψέξει. Κι έτσι τον θεώρησαν ως ηθικό αυτουργό για τις ανίερές πράξεις, που έγιναν στην πόλη από μερικούς μαθητές του και από ορισμένους ασυνείδητους πολιτικούς, που τάχα υπήρξαν μαθητές του. Η αλήθεια είναι ότι και ο Σωκράτης και ο Πλάτωνας πιστεύουν ότι ο τέλειος πολίτης θα διαμορφωθεί, όταν όλοι οι πολίτες συνειδητοποιήσουν πως πρέπει να ενδιαφερθούν συνειδητά για την παιδεία των νέων, ασκώντας κάθε μέρα επάνω τους και με λόγια και με έργα θετική μορφωτική επίδραση. Η πράξη του Άνυτου υπήρξε μια αντιδραστική βιαιοπραγία. Η φιλοπραγμία, η εντιμότητα και η δημοκρατικότητά του δεν τον απαλλάσσουν από το έγκλημα αυτό. Έπαθε ό,τι παθαίνουν οι φανατικοί ιδεολόγοι, που προσβάλλονται από ένα είδος δαλτωνισμού των ιδεών και βλέπουν δύο μόνο χρώματα στις ιδέες τους, το άσπρο στις δικές τους και το μαύρο στον αντιθέτων τους.

3. Τον κατηγορήσαν ακόμη, όπως ξέρομε, και για θρησκευτικούς λόγους, επειδή οι θρησκευτικές του αντιλήψεις διέφεραν από την επίσημη θρησκεία της Αθήνας. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι ήταν και άθεος. Στο θέμα αυτό αφορμή υπήρξε το δαιμόνιο του Σωκράτη, που συγκρούστηκε με τον αναγεννημένο όψιμο θρησκευτικό φανατισμό των Αθηναίων, που εμφανίστηκε στις αρχές του 4ου π.Χ. αιώνα. Ήδη στις αρχές του Πελοποννησιακού πολέμου (430 π.Χ.) μπήκε σε ισχύ το ψήφισμα του συντηρητικού και, εχθρού του Περικλή, του Διοπίθη, ένα ψήφισμα εναντίον των άθεων, που απαγόρευε τη διατύπωση θρησκευτικών αντιλήψεων διαφορετικών από την πατροπαράδοτη θρησκεία της Αθήνας. Αυτό συνετέλεσε στην καταδίκη του Αναξαγόρα, του Φειδία (πριν από το 431 π.Χ.), του Διαγόρα του Μηλίου (420), του Πρωταγόρα (415) και του ρήτορα Ανδοκίδα. Όλοι αυτοί υπήρξαν θύματα της πνευματικής ανελευθερίας, της τυφλότητας και της βιαιοτητας της μάζας, που υποκινήθηκε από τη δημαγωγία.

Συντηρητικοί και προοδευτικοί στράφηκαν εναντίον του Σωκράτη. Οι πρώτοι στηρίχτηκαν στις παλιές κατηγορίες του για αθεΐα, ενώ οι δεύτεροι τους κατηγορή-

σαν ότι τάχα ήταν εχθρός της δημοκρατίας. Στην πραγματικότητα ήταν ο πιο πιστός οπαδός της δημοκρατίας. Εκείνο που πείραξε τους δημοκρατικούς της Αθήνας ήταν, όπως είπαμε παραπάνω, το ότι κατέκρινε στοιχεία επιλήψιμα σε θεσμούς και πρόσωπα της δημοκρατικής Αθήνας, εναντίον των οποίων ασκούσε συστηματική δημόσια κριτική. Ιδιαίτερα παρεξήγησαν την άποψή του ότι η αλήθεια δε βρίσκεται πάντοτε με τη γνώμη των πολλών, που τη θεώρησαν ως αιχμή εναντίον της βασικής αρχής της πλειοψηφίας, στην οποία στηρίζεται η δημοκρατία. Κι όμως η εποικοδομητική κριτική εναντίον της δημοκρατίας είναι απαραίτητη για την επιβίωσή της και την ανταπόκρισή της στην αποστολή της. Πάντως γεγονός είναι ότι ο Σωκράτης δεν υπήρξε άθεος και βρισκόταν πολύ κοντά στην αντιορθολογική και εξολογική νοοτροπία και στις θρησκευτικές εμπειρίες. Ο Σωκράτης δηλαδή δεν ήταν μόνο ένας φιλόσοφος αλλά παράλληλα κι ένας μύστης κι ένας προφήτης. Στην ουσία τιμωρήθηκε όχι για μια κατάλυση από αυτόν της θρησκείας και της ηθικής, αλλά για τις προσπάθειές του να τις αποκαταστήσει στη γνήσια μορφή τους.

4. Χτυπούσε ακόμη την υπεροπτική και απατηλή μόρφωση, αγωνιζόταν εναντίον της πνευματικής νάρκης και αμάθειας και υποστήριξε ότι πρέπει να εξετάζομε τα πράγματα ελεύθερα και ανεπηρέαστα με βάση τον ορθό λόγο και να σχηματίζομε προσωπικές αντιλήψεις μακριά από τα καθιερωμένα, ιδίως στα θέματα της πολιτικής. Η δυσφήμιση και η συκοφαντία εναντίον του, που έγιναν πιστευτές από πολλούς, ξεκίνησε από φθονερές μετριότητες του πνευματικού κατεστημένου της Αθήνας. Επειδή εξέταζε και έλεγχε τις απατηλές γνώμες των συζητητών του κατά την έρευνα της αλήθειας και τους αποκάλυπτε την παχυλή άγνοιά τους, τους έγινε ιδιαίτερα μισητός. Προσωπική αντιπάθεια και αντίθετες αντιλήψεις εκ μέρους κυρίως ισχυρών προσώπων δημιούργησαν έντονο ρεύμα αντιπάθειας εναντίον του. Τους έθιξε ο συστηματικός έλεγχος της ηθικής συνείδησης, των ελαττωμάτων και της κακής διαγωγής τους. Ο κόσμος συγχωρεί κάθε ελάττωμα και κάθε αθεϊσμό, μά ποτέ δε συγχωρεί εκείνους που τα ξεσκεπάζουν. Επίσης και η διακωμώδηση και η δυσφήμισή του από τους κωμωδιογράφους και ιδιαίτερα από τον Αριστοφάνη συνετέλεσαν πολύ στην επιβάρυνση της θέσης του και στην καταδίκη του.

5. Ίσως όμως να επηρέασε πολύ το δικαστήριο στην τελική καταδικαστική του απόφαση, που πήρε εναντίον του Σωκράτη, το περήφανο και προβληματικό ύφος, με το οποίο μίλησε σε αυτό. Ας θυμηθούμε την παρομοίωση των Αθηναίων με άλογο παχύ, νωθρό και δυσκίνητο, που προσπαθούσε αυτός σαν αλογόμυγα να το κάνει να κινηθεί. Επίσης ας θυμηθούμε, ακόμη και το χαρακτηρισμό των δικαστών από αυτόν ως πλήθους, που κάνει «πολλά άδικα και παράνομα εν τῇ πόλει». Ακόμη και η περιφρόνησή του προς το θάνατο θα θεωρήθηκε από το δικαστήριο σαν πρόκληση προς αυτό. Οι δικαστές, φανατισμένοι και παραπλανημένοι από τους συκοφάντες του, την ευθύτητά του κατά την απολογία του τη θεώρησαν ως πρόκληση και αριστοκρατική περιφρόνηση προς καθετί το λαϊκό, όπως ήταν και το δικαστήριο, και γι' αυτό προκάλεσε το μίσος τους. Είχε μεγάλη πεποίθηση στη θεϊκή αποστολή του και δεν υπολόγιζε το θάνατο. Γι' αυτό και δεν έκαμε τίποτε, που να παρεκκλίνει από τη διδασκαλία του, και δεν προέβηκε σε καμιά ενέργεια, για να προκαλέσει την επιείκεια των δικαστών του. Η ηθικός πληθωρισμός του, που συνοψίζεται στο «οὐδ' ἀδικούμενον δεῖ ἀνταδικεῖν», και η πεποίθησή του ότι είχε απόλυ-

το δίκιο τον έκαμαν να κρατήσει αγέρωχη στάση και να μη θελήσει να εκμεταλλευτεί τις ευκαιρίες, που του έδωσε το Αττικό Δίκαιο, για να σωθεί.

Δύο φορές του δόθηκε ευκαιρία, για να σωθεί: μια στην ανάκριση, οπότε μπορούσε να προτιμήσει την εξορία και να εγκαταλείψει το δικαστικό αγώνα, και μια στη δίκη κατά την αντιτίμηση, οπότε μπορούσε να ζητήσει μια πιο ελαφριά ποινή, εξορία ή πρόστιμο, που πολύ το ήθελαν οι δικαστές του. Αν ο Σωκράτης στην Απολογία του ακολουθούσε το σύμφωνα με το εθιμικά καθιερωμένο για τον κατηγορο μέτρο, θα κέρδιζε οπωσδήποτε ένα μεγάλο αριθμό ψήφων από τους διστακτικούς και αδιάφορους δικαστές. Αλλά η άρνησή του να παρακαλέσει, παρά την τότε συνήθεια, τους δικαστές να τον λυπηθούν, η άρνησή του να υποχωρήσει και να υποσχεθεί ότι θα σταματήσει τη διδασκαλία του και ο κάπως εγωϊστικός τρόπος της απολογίας του χαρακτηρίστηκε ως πρόκληση προς τους δικαστές. Γι' αυτό και από τους 501 δικαστές ακόμη και στη β' ψηφοφορία μόνο 281 τον καταδίκασαν. Εκείνο που τους έθιξε είναι η ελευθεροστομία του και η παρρησία του, που τον ανύψωσε από κατηγορούμενο σε κατηγορο. Αυτό που είχε μεγαλύτερη σημασία γι' αυτόν δεν ήταν η γνώμη των δικαστών και του πλήθους για τον εαυτό του αλλά η κρίση της δικής του συνείδησης για τον εαυτό του.

Αυτό όμως δε σημαίνει ότι επιθυμούσε το θάνατο, αλλά αποδεικνύει ότι η μόνη του φροντίδα ήταν νά μείνει πιστός στις ηθικές αρχές του, για να δώσει το καλό παράδειγμα στους άλλους. Ήξερε ότι ο θάνατος για κοινωνικούς, ηθικούς και πνευματικούς σκοπούς εξυπηρετεί καλύτερα τους ανώτερους και ευγενικούς σκοπούς και βοηθά περισσότερο τη βλάστηση των ωραίων ιδεών. Γι' αυτό και η απολογία του, ενώ από φιλοσοφική και ηθική άποψη θεωρήθηκε αριστούργημα, από ρητορική και δικαστική ήταν μια αποτυχημένη αγόρευση. Δε βοήθησε ως κοινός άνθρωπος τους δικαστές του να αποφύγουν μια αδικία. Ο Σωκράτης όμως ως διαφορετικός από τον κοινό άνθρωπο αντέταξε στην απόφαση του αθηναϊκού δικαστηρίου το δικαστήριο της συνείδησής του και αθώθηκε μπροστά στο δικό του δικαστήριο. Φάνηκε πιο νόμιμος από τους νόμους, αφού δε θέλησε να εκμεταλλευτεί την ευκαιρία να σωθεί, που, όπως προαναφέραμε, δύο φορές του έδωσε το Αθηναϊκό Δίκαιο. Προσέκρουσε στην πρώτη αρχή μιας πολιτείας, ότι δηλαδή δεν υπάρχει υψηλότερη λογική, υψηλότερη ηθική συνείδηση, μεγαλύτερη εντιμότητα, από εκείνο που η πολιτεία θεωρεί δίκαιο. Έτσι η Αθήνα σκοτώνοντας το Σωκράτη, σκότωσε στη συνείδηση των τότε και των κατοπινών παιδιών της, την αφοσιωμένη εκτέλεση του καθήκοντος προς την πατρίδα και τη δημιουργική αφιέρωση του προς το καλό της και στον καιρό της ειρήνης και στον καιρό του πολέμου. Κι από τότε καταυγάζει στον κόσμο η αυτόνομη ηθικοπνευματική του προσωπικότητα και φωτίζει τις αισθαντικές ψυχές. Έτσι έγινε κατά το Νίτσε το καινούριο ιδανικό της ευγενικής ελληνικής νεότητας, που σαν αυτόν δεν είχαν ποτέ οραματιστεί ως τότε οι άνθρωποι (Ε. Πλατή, Οι κατηγοροί του Σωκράτη, Αθήνα 1980, σ. 18).

Ο Σωκράτης αρνήθηκε την απολογία των μαθητών του, γιατί πίστευε πως την ετοίμασε με την ως τότε ζωή του. Θεωρούσε την αρετή αδιάσπαστη από την πράξη. Γι' αυτό και η ζωή του ήταν μια ζωντανή και έμπρακτη διδασκαλία της αρετής, που συμπλήρωνε την προσφορά του. Ιδιαίτερα ο Άνυτος τον είδε ως εκπρόσωπο του νέου πνεύματος, γιατί ο Σωκράτης είχε διαπιστώσει και είχε αναγνωρίσει την αθε-

ράπευτη πια σαθρότητα των παραδοσιακών αξιών και προέβαινε στην αναμόρφωση της κοινωνίας με το λογικό. Πάνω σ' αυτό στήριξε και τη θρησκευτικότητα και την ηθικότητα του ανθρώπου. Γι' αυτό και ο κατηγορός του ο Άνυτος τον θεώρησε ως ένα ξελογιαστή, ιδιαίτερα της νεολαίας, και ανατροπέα των πατροπαράδοτων αξιών του πνεύματος και του πατριου πολιτεύματος της δημοκρατίας.

Αντίθετα όμως η ζωή του και η διδασκαλία του αποδεικνύουν τη σταθερή και αταλάντευτη προσήλωσή του στη δημοκρατία. Γι' αυτό και η καταδίκη του αποτελεί μια πελώρια δικαστική πλάνη. Οι Αθηναίοι παρασυρμένοι καταδίκασαν έναν άνθρωπο, που σε όλη του τη ζωή έδειξε έμπρακτη ομολογία πίστης προς τη δημοκρατία και έτρεφε σχεδόν θρησκευτικό σεβασμό προς τους νόμους της πατρίδας του. Και με το θάνατό του έδωσε ένα υψηλό μάθημα ηθικής συνέπειας και δημοκρατικής δεοντολογίας. Γι' αυτό και θα αποτελεί ένα αιώνιο παράδειγμα ηθικού ηρωισμού και πνευματικής ελευθερίας και κάθε μεταγενέστερη κριτική θα τρέφεται από τη σωκρατική κριτική. Έτσι με τη ζωή του κατακύρωσε τη διδασκαλία του και με το θάνατο καταξίωσε τη ζωή του. Τη θεμελιωμένη για αιώνες αρχή της αντεκδίκησης την πολέμησε με το λόγο, με την πράξη και με τη ζωή του. Γι' αυτό και αρνήθηκε να δραπετεύσει και με την άρνησή του αυτή απέδειξε καλύτερα από κάθε ομολογία τις αρχές, που κυβερνούσαν τη ζωή του. Κι έτσι δε θέλησε με τη δραπέτευσή του να βλάψει τους φίλους του, να κηλιδώσει την υπόληψη των παιδιών του και να αποδειχτεί ασυνεπής προς αυτά που δίδασκε.

Ο Έγγελος στη στάση αυτή του Σωκράτη βλέπει ότι για πρώτη φορά στην ιστορία του πνεύματος το άτομο αναγνωρίζει το ίδιο του το δίκιο. Πάντως θα μπορούσε, απέναντι στις κατηγορίες, που του απέδωσαν να οργανώσει καλύτερα την απολογία του και να μη μιλήσει τόσο περήφανα στο δικαστήριο. Μα στο σημείο αυτό ας μην ξεχνούμε ότι διέφερε από τους κοινούς ανθρώπους. Αλλά και από την άλλη ο αβέβαιος και ακαθόριστος χαρακτήρας του αδικήματος, που του απέδωσαν οι κατηγοροί του, αιτιολογεί, μια δε δικαιολογεί καθόλου την καταδίκη του σε θάνατο. Γι' αυτό και η καταδίκη του αποτελεί μια δικαστική δολοφονία, όπως και του Χριστού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Άπαντα Πλάτωνος: 1ος, 2ος και 5ος τόμος. (Απόδοση—Εισαγωγή—Σχόλια Γ. Κουχτσόγλου).
2. Κ. Ασπρουλάκη. Τα φιλοσοφικά κείμενα στο Γυμνάσιο, 4ο Σεμινάριο της ΠΕΦ (Αρχαία Ελληνικά), Αθήνα 1984, σ. 87-98.
3. Jean Brun, Ο Σωκράτης, Εκδ. Ι.Ν. Ζαχαρόπουλου, στη σειρά «Τί πρέπει να ξέρω;», Αθήνα 1965.
4. Φ.Κ. Βώρου «Γιατί οι δικαστές καταδίκασαν το Σωκράτη», *Ν. Παιδεία* 14 (1980), σ. 114-116.
5. Φ.Κ. Βώρου «Προοιμακές σκέψεις για τη διδασκαλία του Κρίτων», *Ν. Παιδεία* 15 (1980), σ. 110-118.
6. Γ. Γεμενάκη, «Τα πολιτικά "ελατήρια" μιας απόφασης», *Εφημ. Το Βήμα* 13-14/4/1985.
7. Σ. Γκίκα «Η Πλατωνική Απολογία του Σωκράτη σε μια συνθετική και τελευταία θεώρηση», *Ν. Παιδεία* 3 (1984), σ. 115-132.
8. Θ. Ζωγράφου, «Για τη διδασκαλία της Πλατωνικής Απολογίας του Σωκράτη», *Ν. Παιδεία* 14 (1980), σ. 84-113
9. Θ. Ζωγράφου «Η διδασκαλία του πλατωνικού Κρίτων», *Ν. Παιδεία* 15 (1980), σ. 119-136.
10. Κ. Κατσιμάνη «Σεμινάρια σχολικών συμβούλων για "τα φιλοσοφικά κείμενα" στο Γυμνάσιο», *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση* 2 (1984), σ. 2-10.
11. Α. Κουτσιλιέρη, «Προβλήματα κατά την διδασκαλίαν των έργων του Πλάτωνος και του Θουκυδίδου» *Δελτίον ΟΛΜΕ* 373 (1972), σ. 2-10.

12. Gottfried Martin, Ο Σωκράτης (μετάφρ. Ι. Ιατρού), Αθήνα 1970
13. Ε. Πλατή, «Περί τον "Κρίτωνα" του Πλάτωνος», *Δελτίον ΟΛΜΕ* 376 (1972), σ. 23-33.
14. Ε. Πλατή, Οι κατηγορίες του Σωκράτη, Αθήνα 1980.
15. Β. Τατάκη, Ο Σωκράτης, Αθήνα 1970.
16. Ε. Χατζηανέστη, Οι αρχαίοι και εμείς, Αθήνα 1970.

ΔΡ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ
ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ